

Krzysztof Kościelniak

Biuletyn misjologiczno-religioznawczy. Cz. 91

Collectanea Theologica 74/3, 137-158

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN MISJOLOGICZNO-RELIGIOZNAWCZY (91)

ZAWARTOŚĆ: I. Wybrane hadisy ze zbiorów kategorii *al-kutub as-sitta* – „sześciu ksiąg islamu” (I); II. Wybrane hadisy ze zbiorów kategorii *al-kutub as-sitta* – „sześciu ksiąg islamu” (II); III. Wybrane hadisy ze zbiorów kategorii *al-kutub as-sitta* – „sześciu ksiąg islamu” (III).*

I. WYBRANE HADISY ZE ZBIORÓW KATEGORII *AL-KUTUB AS-SITTA* – „SZEŚCIU KSIĄG ISLAMU” (I)

Tradycje ze zbioru *Aṣ-Ṣaḥīḥ* Al-Buḥārīego (zm. 870) Wstęp historyczny, tłumaczenie i komentarz

Zbiory kategorii *al-kutub as-sitta*, uznawane są za bezwzględnie autentyczne (*Ṣaḥīḥ*) i mają w świecie muzułmańskim tak wielką rangę, że zwykło się je określać jako „sześć ksiąg islamu”, albo „sześć prawdziwych ksiąg”. Autorami tych zbiorów są: Al-Buḥārī (zm. 870) twórca *Al-Ġāmi‘ aṣ-Ṣaḥīḥ*, Al-Muslim (zm. 875) autor *aṣ-Ṣaḥīḥ*, *Abū Dāwūd* (zm. 889) autor *Kitāb as-Sunan*, Ibn Māǧa (zm. 887) twórca *Kitāb as-Sunan*, *An-Nasā’ī* (zm. 915) autor *Kitāb as-Sunan* i At-Tirmidī (zm. 892) twórca *Al-Ġāmi‘ aṣ-Ṣaḥīḥ*. Spośród autorów „sześciu ksiąg islamu” teologiczna myśl muzułmańska z upodobaniem odwołuje się do Al-Buḥārīego i Al-Muslima. Niniejszy artykuł prezentuje wybrane hadisy ze zbioru Al-Buḥārīego i składa się z dwóch komplementarnych części. Pierwsza ukazuje sylwetkę tego tradycjonisty, druga natomiast zawiera niepublikowane dotychczas w języku polskim hadisy wraz z komentarzem krytycznym. Niektóre z wybranych hadisów zawierają wiele elementów biblijnych, które przyswoiła myśl muzułmańska w okresie akulturacji muzułmańsko-chrześcijańskiej od VII do X w.²

* Redaktorem Biuletynu misjologiczno-religioznawczego jest Eugeniusz Sakowicz, Warszawa.

¹ Por. *La composition des Recueils de Hadīṭ, Les principaux Recueils*, w: E. Tapiéro (wyd.), *Le dogme et les rites de l’islam par les textes*, tłum. franc. M. Borrmans, Roma 1996, 33-36.

² Tłumaczenia innych hadisów oraz badania historyczne nad genezą zapożyczeń biblijnych w sunnie zob. K. Kościelniak, *Tradycja muzułmańska na tle akulturacji chrześcijańsko-islamskiej od VII do X wieku. Geneza, historia i znaczenie zapożyczeń nowotestamentowych w hadisach*, Kraków 2001.

Życie i twórczość Al-Buḥārīego

Al-Buḥārī, którego pełne nazwisko brzmi Muḥammad ibn Ismā'īl ibn Ibrāhīm ibn al-Muġira ibn Bardizbah Abū 'Abd Allāh al-Ġufī al-Buḥārī, urodził się w Bucharze w 194 r. H. (810), a zmarł w 256 r. H. (870) w Hartanak, w okolicy Samarkandy. Był on niezwykle uzdolniony, już jako jedenastoletni chłopiec opanował pamięciowo wiele hadisów i potrafił poprawiać swoich nauczycieli. W wieku szesnastu lat odbył pielgrzymkę do Mekki i Medyny i pobierał nauki u najsłynniejszych tradycjonistów epoki. W poszukiwaniu hadisów podróżował do Egiptu i pięć lat studiował w Basrze. Po powrocie do rodzinnej Buchary zajął się selekcją, porządkowaniem i krytyką zebranego materiału, który wszedł w skład zbioru *aṣ-Ṣaḥīḥ*³.

Al-Buḥārī zasłynął jako wyśmieniony zbieracz i krytyk tradycji, który w najdrobniejszych szczegółach pragnął ustalić zakres tradycji Mahometa. Podczas swej pielgrzymki do Medyny – jak to sam napisał – „podczas nocy w świetle księżyca przy grobie Proroka” – napisał dzieło *Kitāb at-ta'rīḥ al-kabīr*, jako pracę przygotowawczą do redakcji *Al-Ġāmi' aṣ-Ṣaḥīḥ*. Wspomina w nim biografie przekazicieli, którzy pojawiali się w *isnadāch*.

Nie ulega wątpliwości, że spośród wszystkich dzieł Al-Buḥārīego⁴ na plan pierwszy wysuwa się *Al-Ġāmi' aṣ-Ṣaḥīḥ*, zwany inaczej *Ṣaḥīḥ* Al-Buḥārīego. W dziele tym autor zebrał ogromną liczbę hadisów, które i tak są tylko częścią jego tytanicznej pracy zbieracza. Niektórzy wspominają, że zgromadził aż 600

³ Na temat dzieła i życia Al-Buḥārīego zob. J. Robson, *Tradition, the second Foundation of Islam*, *The Muslim World* 41/1951, s. 31; B. Carra de Vaux, *Les penseurs de l'islam*, t. III, *L'exégèse la tradition et la jurisprudence*, Paris 1923, s. 270-275; El-Bokhārī, *L'autentique tradition musulmane, Choix de hadith*, tłum. i wstęp G. H. Bousquet, Paris 1964, s. 21-29; M. Asad-Weiss, *Pages from Sahih al-Bukhari*, *Islamic Culture* 12/1938, s. 99-107; C. Brockelmann, *Al-Bukhārī*, w: *Enzyklopädie des Islam. Geographisches, ethnographisches und biographisches Wörterbuch der mohammedanischen Völker*, t. I, Leiden 1913, s. 816-817; J. W. Fück, *Eine wichtige Handschrift der Traditionssammlung des Buhārī*, *Orientalische Literaturzeitung* 41/1938, s. 401-407; tenże, *Zur Überlieferungsgeschichte von Buhārī's Traditionssammlung*, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 92/1938, s. 60-87; F. Krenkow, *The Tarikh of the Imam al-Bukhari*, *Islamic Culture* 8/1934, s. 643-648; E. Lévi-Provençal, *La recension maghribine du Ṣaḥīḥ d'al-Bokhārī*, *Journal asiatique* 202/1923, s. 209-233; J. Robson, *Al-Bukhārī*, w: *Encyclopédie de l'Islam. Nouvelle édition*, t. I, Leiden 1960, s. 1336-1337; O. Rescher, *Kritische Bemerkungen zu Text und Übersetzung von Bokhārī*, *Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprachen an der K. Friedrich-Wilhelms Universität zu Berlin* 23-24-25/1922, s. 1-17; tenże, *Über Zahlen-sprüche in Bokhārī*, *Zeitschrift für Semistik und verwandte Gebiete* 1/1922, s. 203-212; A. J. Arberry, *The Teachers of al-Bukhārī*, *The Islamic Quarterly* 11/1967, s. 123-128.

⁴ Tytuły innych pomniejszych dzieł zob. C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, Leiden 1943, t. I, s. 163-166; *Supplement*, t. I, s. 260-265.

tys. hadisów, spośród nich wyodrębnił, po krytycznych badaniach, tylko małą część, tzn. te, które uznał za autentyczną tradycję Proroka⁵. Według opinii muzułmanów *aṣ-Ṣaḥīḥ* Al-Buḥārīego zawiera tylko hadisy zdrowe (*Ṣaḥīḥ*), czyli autentyczne, kategorii *muṣannaf* (poklasyfikowane), ponieważ są one uporządkowane tematycznie. W swej klasyfikacji autor opierał się na schemacie tematycznym prawa muzułmańskiego (*fiqh*), ale *Al-Ġāmi' aṣ-Ṣaḥīḥ* zawiera również hadisy dotyczące stworzenia, raju, piekła, proroków i Mahometa⁶. Dzieło Al-Buḥārīego było krytykowane ze względu na temat hadisów znajdujących się w różnych *bāb* (rozdziałach), który niejednokrotnie nie odpowiada sugerowanemu tytułowi. Ponadto Al-Buḥārī przed rozpoczęciem porządkowania hadisów ustalił pewien klucz – plan klasyfikacji. To uprzednie działanie sprawiło tę niedogodność, że istniały punkty podziału, którym autor nie potrafił przyporządkować żadnego hadisu. W konsekwencji tego spotyka się zatytułowane rozdziały bez hadisów.

Zbiór Al-Buḥārīego opracowany jest niezwykle rzetelnie. Każdy rozdział (*bāb*) poprzedzony jest *tarğama*, czyli rubryką-prezentacją, w której autor przedstawia własną opinię na temat zastosowania prawnego danego hadisu. *Al-Ġāmi' aṣ-Ṣaḥīḥ* zaopatrzona jest ponadto w introdukcję do racjonalnej metody krytycznej hadisów, których autentyczność ustala na podstawie siedmiu kryteriów (*ṣurūṭ*). Same hadisy zostały pogrupowane w 97 ksiąg (*kitāb*) i w 3450 rozdziałów (*bāb*). Po wykonaniu wielkiej selekcji ostatecznie zbiór zawiera 7397 hadisów wraz z *isnadāmi*, ale istnieje tak wiele powtórzeń, że po ich odliczeniu *aṣ-Ṣaḥīḥ* zawiera 2762 hadisów. Dzieło Al-Buḥārīego doczekało się wnikliwych badań i rozlicznych komentarzy w świecie muzułmańskim⁷. W okresach zamieszek i zagrożeń politycznych bywało, że władcy muzułmańscy polecali uczonym odczytywanie wybranych hadisów ze zbioru Al-Buḥārīego w głównym meczecie miasta, aby przypomnieć ludowi, jak wielkimi dobrodziejstwami obdarza Bóg wyznawców islamu⁸.

⁵ Por. J. Robson, *Al-Buḥārī*, s. 1336.

⁶ Por. I. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, Hildesheim 1971², t. II, s. 234-245.

⁷ Por. Al-Buḥārī, *Ṣaḥīḥ*, t. I-III, Bayrūt brw.; tłumaczenia: *Ṣaḥīḥ* Al-Buḥārīego: L. Krehl (wyd.), *Recueil des traditions mahométanes, par el-Bokhari*, t. I-IV, Leiden 1862-1908; O. Houdas, W. Marçais (wyd.), *El-Bokhari, les traditions islamiques, traduction de l'arabe avec notes et index*, t. I-IV, Paris 1903. Pośród wielu komentarzy do dzieła Al-Buḥārīego najbardziej godne polecenia są *Iršād al-sārī fi šarḥ al-Buḥārī* autorstwa Aḥmada ibn Muḥammada ibn Abī Bakr al-Qastallānīego († 923/1517) oraz *Tuḥfat al-Barī* pióra Zakariyā al-Anṣārī († 926/1520). Do innych znanych komentatorów należą: Al-Aynī i Ibn Hağar al-'Asqalānī. Zob. też A b ũ I-Ḥasan Nūr ad-Dīn Sanadī, *Hāsiyyat 'alā Ṣaḥīḥ Al-Buḥārī*, t. I-IV, Al-Qāhira brw.

⁸ Por. A. Hourani, *Historia Arabów*, Gdańsk 1995, s. 81.

Tłumaczenie wybranych hadisów ze zbioru Al-Buḥārīego z komentarzem
 Al-Buḥārī, *Tawḥīd*, 9⁹

قال النبي:
 يقول الله تعالى:
 أنا عند ظنِّ عندِي بي،
 وأنا معه إذا ذكرني،
 فإن ذكرني في نفسي،
 ذكرته في نفسي،
 وإن ذكرني في ملأٍ،
 ذكرته في ملأٍ خير منهم،
 وإن تقرب إلي بشير،
 تقربت إليه ذرعا،
 وإن تقرب إلي ذرعا،
 تقربت إليه باعا،
 وإن أتاني يمشي،
 إتيته هرولة .

Prorok¹⁰ powiedział:
 „Bóg¹¹ Najwyższy mówi:
 «Ja przebywam przy moim słudze¹²,
 i Ja jestem z nim, kiedy Mnie wspomina,
 Gdy on wspomina Mnie w swym sercu [duszy],
 Ja [również] myślę o nim w swoim sercu.
 Jeśli wspomni Mnie wśród zebranych¹³,
 i Ja wspomnę go pośród najlepszych z nich.
 I jeśli zbliży się do Mnie o piędź¹⁴,
 Ja zbliżę się do niego o łokieć¹⁵.
 I jeśli zbliży się do Mnie o łokieć,
 Ja zbliżę się do niego o długość wyciągniętych ramion¹⁶.
 Jeśli [zdecyduje się] przyjść do Mnie pieszo¹⁷,
 Ja przybędę do niego biegiem»”.

⁹ Tekst arabski za: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Introduction au hadith, Etudes Arabes – Dossiers, Pontificio Istituto di Studi Arabi e d’Islamistica* 90, Roma 1996, s. 145.

¹⁰ Zasadniczo opuszcza się w niniejszych tłumaczeniach powtarzający się z pewną regularnością zwrot صلى الله صل عليه وسلم („Niech pokój będzie z nim”), który pojawia się niemal zawsze w formie skróconej po wymienianiu imienia Mahometa lub zwrotu „posłaniec Boga”.

¹¹ Przy pisowni słowa „Bóg” w tłumaczeniu, a także w tekście arabskim, opuszczam stosowane często przez muzułmanów Jego określenie „Wszchemocny i Wspaniaty”.

¹² ظنّ oznacza: opinię, myśl, ideę, pogląd, wiarę, przypuszczenie, por. K. Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Beirut 1980, 583; D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, Paris 1983, s. 3417-3418. أنا عند ظنِّ عندِي بي. – Możliwy wariant dosłownego tłumaczenia: „Ja [jestem] przy wierze mojego sługi we Mnie”. Analogie biblijne do wierności ze strony Boga wobec człowieka np. Ne 9, 33; Ps 25, 10; 57, 4; 85, 11; 89, 9.

¹³ ملأ – „publicznie”, por. K. Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, s. 919. Analogia biblijna: Mt 10, 32.

¹⁴ بشر – „na piędź”; por. J. Danecki, J. Kozłowska, *Słownik arabsko-polski*, Warszawa 1996, s. 440 – albo „odrobinę”, „na kawalek”; por. K. Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, s. 451-452.

¹⁵ ذرعا – „łokieć”, jako miara długości (różny w poszczególnych krajach arabskich; np. 0,68 m; 0, 58 m; 0, 665 m; 0, 656 m; 0, 75 m; 0, 80 m) lub „ramię”; por. *tamże*, s. 309.

باعا – oznacza cztery razy długość łokcia (ok. 3 m) lub długość wyciągniętych ramion, por. *tamże*, s. 82. Można by zatem ten fragment w naszych realiach tłumaczyć obrazowo, tworząc powiedzenie: „jeśli przybliżysz się do Boga o centymetr, to On przybliży się do ciebie o metr”.

¹⁶ Przykład analogii biblijnej do tego wersu: 2 P 3, 9.

¹⁷ يمشي – wskazuje na zwykły chód.

Al-Buḥārī, *Da 'awāt*, 8¹⁸

(قال رسول الله:

يتنزل ربنا – تبرك و تعال
كل ليلة إلى سماء الدنيا.
حين يبقى ثلث الليل الآخر.
فيقول:

من يد عوني فاستجيب له؛
من يسألني فأعطيه ؛
من يستغفرني فأغفر له ؛

Rzekł wysłaniec Boga:

„Nasz Pan – Błogosławiony i Wielki – zstępuje
każdej nocy na firmament ziemi¹⁹,
gdzie pozostaje tam ostatnią (trzecią) część nocy²⁰.
I mówi:

«Kto Mnie woła bym mu odpowiedział?
Kto Mnie pyta, abym mu dał odpowiedź?
Kto Mnie błaga o miłosierdzie, bym mu przebaczył?»²¹»

Al-Buḥārī, *Riqāq*, 38²²

قال رسول الله:

إن الله – قال:
من عادى لي وليا.
فقد آذنته بالحرب.
وما تقرب إلي عبدي بشيء أحب
بشيء أحب
إلي مما افترضت عليه.
وما يزال عبدي يتقرب إلي بالنوافل
حتى أحببه.

Posłaniec Boga powiedział:

„Zaprawdę Bóg powiedział:
«Kto okaże wrogość wobec mego sługi,
temu wypowiedziałem wojnę²³.
Jeśli mój sługa zbliżyłby się do Mnie
z czymś, co jest Mi bardziej drogie
niż to, co bym mu zarzucał²⁴,
i jeśli nadal przychodziłby do Mnie z oddaniem²⁵,
od razu bym go pokochał.

¹⁸ Tekst arabski: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Introduction au hadith*, s. 146.

¹⁹ سماء الدنيا – ewentualny wariant tłumaczenia tego wyrażenia w oparciu o znaczenie słowa „firmament”: „sklepienie niebieskie ziemi”. سماء jako „firmament” por. D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 2675.

²⁰ Arabowie zawsze przywiązywali znaczenie do nocy i księżycy; podczas niej można było łatwiej przemierzać pustynie. Z tego wynika podział nocy na części: ثلث الليل الآخر. Znamienne jest to, że Bóg przemawia w trzeciej części, a więc w niedalekim odstępie czasowym od zorzy poranka.

²¹ Analogie do tego hadisu znajdują się u Łk 11, 9-13, szczególnie wersy: 9 („proście, a będzie wam dane”) i 10 („każdy..., kto prosi, otrzymuje”) oraz J 16, 23 „o cokolwiek byście prosili Ojca, da wam”; por. ten ostatni fragment Biblii w przekładzie arabskim:

إن كل ما طلبتم من الآب باسمي يعطيهكم

²² Tekst arabski: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Introduction au hadith*, s. 146.

²³ آذن – „wypowiadać”, „ogłaszać”, „zapowiadać”, „przedsięwziąć”; por. K. Wehr, *A Dictionay of Modern Written Arabic*, s. 11; D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 62.

²⁴ Ewentualnie inne tłumaczenie مما افترضت عليه: „niż to, co bym mu przypisywał”.

²⁵ بالنوافل – odnosi się do wykonywania danego dzieła „z unieżeniem”, „z oddaniem”; w tekście występuje forma liczby mnogiej od نافلة, por. K. Wehr, *A Dictionay of Modern Written Arabic*, s. 988; D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 5502.

فإِذَا أَحْبَبْتَهُ.	Jeśli bym go pokochał,
كُنْتُ سَمِعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ.	to stałbym się jego uchem, dzięki któremu słyszy,
وَبَصَرَهُ الَّذِي يَبْصُرُ بِهِ.	byłbym jego wzrokiem, dzięki któremu widzi,
وِيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا.	stałbym się jego ręką, którą atakuje ²⁶ ,
وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا.	i jego nogą, dzięki której chodzi.
وَإِنْ سَأَلْتَنِي لِأَعْطِيَنَّهُ.	O cokolwiek by Mnie prosił, to by otrzymał ²⁷ .
وَلَنْ أَسْتَعَاذَ نِي لِأَعِذَ نَهُ.	Jeśli szukałby schronienia u Mnie, znajdzie je ²⁸ .
وَمَا تَرَدَّدْتُ عَنْ شَيْءٍ أَنَا فَاعِلُهُ	Nie zawahałem się nad niczym, co uczyniłem,
تَرَدَّدْتُ عَنْ نَفْسِ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ.	tak jak waham się nad duszą mego sługi wiernego,
يَكْرَهُ الْمَوْتَ.	który nienawidzi śmierci,
وَأَنَا أَكْرَهُ مَسَاءَتَهُ .	a Ja nienawidzę wodzić go na pokuszenie ²⁹ »”.

Al-Buḥārī, *Riqāq*, 38; At-Tirmidī, *Zuhd*, 25³⁰

كُنْ فِي الدُّنْيَا	„Bądź w świecie
كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ.	jakbyś był obcym albo przechodniem” ³¹ .

Al-Buḥārī, *Riqāq*, 9³²

عَنِ النَّبِيِّ – قَالَ:	„Według Proroka, który powiedział:
مَنْ أَحْبَبَ لِقَاءَ اللَّهِ	«Kto zapragnął spotkania Boga,
أَحْبَبَ اللَّهُ لِقَاءَهُ.	tego Bóg zapragnął spotkać.
وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ	A kto unika ³³ spotkania Boga,

²⁶ بطش – „wziąć przemocą”; „napadać”, „runąć na kogoś, coś”, „atakować z wściekłością [furią]”, „nacierać na kogoś”, „napastować kogoś”, „nacierać na kogoś”; por. D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 491; K. Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, s. 63; G. Krotkoff, *Langenscheidts Taschenwörterbuch der arabischen und deutschen Sprache*, Berlin-München 1994, s. 74; J. Danecki, J. Kozłowska, *Słownik arabsko-polski*, s. 141.

²⁷ Dosłownie *وإن سألني لأعطينه* „o cokolwiek by Mnie poprosił, to dałbym mu to”. اصطین³ jest formą trybu *energicus*.

Analogie biblijne do tego wersu: „O cokolwiek prosić Mnie będziecie w imię moje, Ja to spełnię”; Mt 7,8: „każdy, kto prosi, otrzymuje”; Mk 11, 24: „o co w modlitwie prosicie, stanie się wam”; Łk 11, 9 „proście, a będzie wam dane”.

²⁸ Analogia biblijna do tego wersu: Ps 9, 10; 14, 6; 37, 40.

²⁹ Analogie biblijne do tego wersu: Mt 6, 13; 26, 41; Mk 14, 38; Łk 11, 4; Jk 1, 13.

³⁰ Tekst arabski: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Introduction au hadith*, s. 162.

³¹ Analogie biblijne: 2 Kor 5, 6; Hbr 11, 13 wskazują na życie człowieka, które jest tylko przejściowym pielgrzymowaniem.

³² Tekst arabski: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Introduction au hadith*, s. 147.

³³ Tekst arabski: „A kto nienawidzi spotkania Boga” lub „Kto odrzuca spotkanie Boga”. Kluczowym słowem jest tu كره, które oznacza „czuć wstręt”, „nienawidzić”, „nie lubić”, „żyć antypatią [niechęć]”; por. J. Danecki, J. Kozłowska,

كره الله لقاءه
 قالت عائشة أو بعض أزواجه:
 إنا لنكره الموت.
 قال: ليس ذلك.
 ولكن المؤمن إذا حضره الموت بشر

برضوان الله وكرامته.
 فليس شيء أحب عليه منا أمامه.

فأحب لقاء الله.
 وأحب الله لقاءه.
 وإن الكافر إذا حضر بشر بعذاب الله

وعقوبته.
 فليس شيء أكره إليه منا أمامه.

كره لقاء الله.
 وكره الله لقاءه.

tego i Bóg nie chce spotkać».

Powiedziała Aisza lub któraś z jego³⁴ żon:

«Odczuwamy wstręt jedynie wobec śmierci».

Powiedział: «Nie w tym rzecz.

Jeśli wierzącego napotka śmierć [oznacza to, że] została mu objawiona

wola i łaska Boga.

I nie ma rzeczy, której by bardziej pragnął, niż to, co jest przed nim

i pragnie spotkania Boga,

a Bóg pragnie go spotkać.

Natomiast niewierzący³⁵, jeśli napotka go śmierć [oznacza to, że] została mu objawiona

kara Boga,

i nie ma rzeczy, do której bardziej odczuwałby wstręt, niż to, co jest przed nim;

odrzuca spotkanie Boga,

a Bóg odrzuca spotkania z nim³⁶.

Słownik arabsko-polski, s. 621; D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 4566; K. Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, s. 823.

³⁴ „któraś z jego żon” – „jego” tzn. Mahometa. Prorok miał wiele żon. Aisza była córką przyjaciela Mahometa, Abū Bakra. Mahomet poślubił ją między 620 a 623 r. jako dziewięcioletnią dziewczynkę, przedwcześnie dojrzałą i krnąbrną. Zajmowała ona ważne miejsce w haremie Proroka. Owdowiała w wieku osiemnastu lat (śmierć Mahometa 632 r.) i została skazana na przymusowy celibat; w czasach rządów Osmana (644-656) prowadziła życie pełne intryg i dążności do władzy. Po przegranej tzw. bitwie wielbłądziej (656, między politycznymi zwolennikami Aiszy i kalifem Alim) osiadła w Medynie i zajęła się przekazem tradycji na temat Mahometa. Zmarła w 678 r. Hadisy jej przypisywane charakteryzują się jednak wieloma niezgodnościami, toteż jako źródło historyczne winny być stosowane bardzo ostrożnie; por. M. G a u d e f r o y - D e m o m b y n e s, *Narodziny islamu*, Warszawa 1988, s. 178.

³⁵ Termin الكافر (*kāfir*) – „niewierzący” klasyczna teologia muzułmańska stosowała na określenie przede wszystkim politeistów, a także chrześcijan i Żydów; obecnie odnosi się go również do ateistów. Niektóre sekty islamskie np. charydżyści uważali za „niewiernych” wszystkich tych, którzy nie przyjmowali wierzeń swego stronnictwa, a więc również muzułmanów spoza własnego ugrupowania.

³⁶ Powtarzająca się dwukrotnie myśl o człowieku, który odrzuca Boga i odpłacie Boga za ten czyn ma analogie biblijne: Mk 16, 16: „... kto nie uwierzy, będzie będzie potępiony”; J 3, 18: „Kto wierzy w Niego, nie podlega potępieniu, a kto nie wierzy już został potępiony” (zob. też J 3, 36); J 8, 24: „Jeżeli nie uwierzycie, że Ja Jestem, pomrzecie w grzechach swoich”; J 12, 48: „Kto gardzi Mną i nie przyjmuje słów moich, ten ma swego sędziego: słowo, które powiedziałem, ono to będzie go sądzić w dniu ostatecznym”; Rz 11, 20: „Odcięto [gałąź] na skutek ich niewiary, ty zaś trzymasz się dzięki wierze”.

Al-Buḥārī, *Al-Da'wāt*, bāb 4, *Al-Tawba*³⁷

(...) حدثنا عبد الله من مسعود
حديثين أحدهما عن النبي
و لآخر عن نفسه
قال: إن المؤمن من يرى ذنوبه
كانه قاعد تحت جبل يخاف
أن يقع عليه وإن الفاجر
يرى ذنوبه كذباب مر على أنفه

فقال به هكذا
قال ابو شهاب بيده فوق أنفه

ثم قال: الله أفرح بتوبة عبده من رجل
نزل منزلا بدوية مهلكة ومعه
راحلته عليها طعامه وشرابه فوضع
رأسه فنام نومة فاستيقظ وقد ذهب
راحلته حتى اذا اشتد عليه
الحر والعطش أو ما شاء الله
قال: أرجع الى مكاني فرجع فنام

„Abd Allāh ben Mas'ūd
przekazał nam dwie historie: jedną o Proroku,
drugą o sobie.
Powiedział: «Kiedy wierzący widzi swe grzechy,
to jakby siedział pod górą i bałby się,
by się na niego nie zwała.
Libertyn postrzega jego winy jak muchy
przelatujące koło nosa».
Powiedział to pokazując.
Abū Šihāb wyjaśnił: «O, w ten sposób powyżej
nosa» pokazując ręką.
Następnie powiedział: «Bóg bardziej się cieszy
ze skrucy swego sługi, niż z człowieka,
który zatrzymał³⁸ się w pewnym niebezpiecznym
miejscu³⁹, i towarzyszy mu
wielbłądzica⁴⁰ niosąca jego pokarm i picie. Poło-
żył się⁴¹ [ów wędrowiec]
i zasnął. Po przebudzeniu [zobaczył, że]
jego wielbłądzica odeszła.
I poczuł on głód i pragnienie⁴², i to, co Bóg ze-
chciał.
Powiedział: Wróć na swoje miejsce Wrócił
i zasnął

³⁸ نزل tu tłumaczony: „zatrzymał”. Słowo to ma wiele znaczeń: „obniżyć”, „opuścić”, „zejść”, „schodzić”, „zatrzymać się”, „zamieszkać”, „wychodzić”; por. J. Danecki, J. Kozłowska, *Słownik arabsko-polski*, s. 752; D. Reig, *Dictionnaire arabe-français*, français-arabe, s. 5382; K. Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, s. 956.

³⁹ Tłumaczone tutaj jako „miejsce” słowo منزل ma wiele znaczeń: „miejsce obozowania, zatrzymania”, „dom”, „mieszkanie”, „kwatery”, „stacja”, „apartament”, „miejsce spoczynku”; por. D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 5382; G. Krotkoff, *Langenscheidts Taschenwörterbuch der arabischen und deutschen Sprache*, s. 512. Przymiotnik مهلك oznacza „niebezpieczny”, „śmiertelny”, „zabójczy”, „szkodliwy”, por. *tamże*, s. 518; D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 5751.

⁴⁰ Tłumaczone tutaj jako ogólnie zwierzę juczne, rodzaj żeński wskazuje na wielbłądzicę راحلة, por. G. Krotkoff, *Langenscheidts Taschenwörterbuch der arabischen und deutschen Sprache*, s. 202.

⁴¹ فوضع رأسه dosłownie „położył swoją głowę”.

⁴² Inny wariant tłumaczenia: „dokuczył mu upał i pragnienie”.

نومة ثم رفع رأسه فإذا راحلته عنده. Później podniósł głowę, a oto jego wielbłądzica była przy nim»⁴³.

Al-Buḥārī, *Da'awāt*, 79; Muslim, *Ḍikr*, 5, 6; Ibn Arabī, *Miškāt...*, 14⁴⁴

الله وتر يحب الوتر. „Bóg jest jedyny⁴⁵ i kocha swą jedyność”⁴⁶.

Al-Buḥārī, *Imān*, 7; Muslim, *Imān*, 71; 73⁴⁷

عن أبي حمزة أنس بن مالك خادم رسول الله عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: لا يؤمن أحدكم حتى يحب أخيه ما يحب لنفسه.	„Abū Ḥamza Anas b. Mālik, sługa posłańca Boga [przekazuje słowa] Proroka (niech mu będzie pokój), [który] powiedział: «Nie ma pośród was człowie- ka wierzącego do tego stopnia, żeby kochał swego brata, jak siebie samego»” ⁴⁸ .
--	--

⁴³ Analogie biblijne do tego hadisu: Mt 18, 13-14: „A jeśli mu się uda ją odnaleźć, zaprawdę, powiadam wam: cieszy się nią bardziej niż dziewięćdziesięcioma innymi tymi [owcami], które się nie zbłąkały. Tak też nie jest wołą Ojca waszego, który jest w niebie, żeby zginęło jedno z tych małych”; Łk 15, 7: „Powiadam wam: Tak samo w niebie większa będzie radość z jednego grzesznika, który się nawraca, niż z dziewięćdziesięciu sprawiedliwych, którzy nie potrzebują nawrócenia”.

⁴⁴ Tekst arabski: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Introduction au hadith*, s. 155.

⁴⁵ Termin *تر* nawiązuje do ścisłego monoteizmu islamskiego, który z naciskiem podkreśla, że Bóg jest jedyny, pojedynczy, nie mający pary, ani nikogo, kto mógłby Mu w czymś dorównać (takie jest właśnie znaczenie słowa *تر* w tym hadisie; por. D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 5845; K. Wehr, *A Dictionay of Modern Written Arabic*, s. 1046). Być może jest to również echo koranicznej polemiki z chrześcijaństwem, któremu islam zarzuca zdradę idei monoteistycznych przez przyjęcie koncepcji Trójcy Świętej (por. np. Koran: „O ludu Księgi! Nie przekraczaj granic w twojej religii i nie mów o Bogu niczego innego, jak tylko prawdę! Mesjasz, Jezus syn Maryji, jest tylko posłańcem Boga /.../. Wierźcie więc w Boga i Jego posłańców i nie mówcie: «Trzy!» Zaprzestańcie! To będzie lepiej dla was! Bóg – to tylko jeden Bóg! On jest nazbyt wyniosły, by mieć syna!” IV, 171). Pozostawiając na boku prezentację argumentów przemawiających za trynitarną nauką w ramach monoteizmu chrześcijańskiego, warto podkreślić, że obie te największe religie świata odwołują się do wiary w jednego Boga.

⁴⁶ Analogii biblijnych do tego hadisu na temat jedności Boga jest wiele; pośród nich zob. nowotestamentalne np. Ef 4, 5-6 („Jeden jest Pan, jedna wiara, jeden chrzest. Jeden jest Bóg i Ojciec wszystkich, który [jest i działa] ponad wszystkimi, przez wszystkich i we wszystkich”); zob. też. Mk 12, 32-34.

⁴⁷ Tekst arabski: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Introduction au hadith*, s. 155.

⁴⁸ Tekst arabski: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Introduction au hadith*, s. 155. Można by tłumaczyć parafrazą: „Nie będziesz naprawdę wierzącym, jeśli nie będziesz kochał bliźniego swego, jak siebie samego”. Analogie biblijne: przykazanie miłości Boga i bliźniego: Kpl 19, 18: „... będziesz miłował bliźniego swego jak siebie samego”; Mt 19, 19 „miłuj bliźniego swego jak siebie samego”; Mt 22, 39: „Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego”. Zob. też: J 13, 34-35; 15, 12, 17; Rz 13, 8-10; 1 Kor 13, 1-8; Ga 5, 13-15; Kol 3, 14; 1 Tes 4, 9-10; Hbr 13, 1; Jak 2, 8; 1 P 1, 22; 2 P 1, 4, 8; 1 J 2, 9-11; 3, 10-11. 23; 4, 7-8.

Al-Buḥārī, *Zakāt*, 63⁴⁹

اتق دعوة المظلوم فانه
ليس بينها وبين الله حجاب.

„Uważaj⁵⁰ na skargę uciśnionego,
bowiem nie ma między nią a Bogiem zasłony”⁵¹.

Al-Buḥārī, *Bad' al-ḥalq*, 6; Muslim, *Qadr*, 1⁵²

عن أبي عبد الرحمن عبد الله بن
مسعود
قال حدثنا رسول الله
وهو الصادق المصدوق
إن أحدكم يجمع خلقه في بطن أمه
أربعين يوما نطفة ثم يكون مثل

Według 'Abū 'Abd ar-Rahmana
'Abd 'Allāha b. Mas'ūda,
który powiedział: „Opowiadał nam Wysłannik
Boga,
który potwierdził swą szczerłość:
«Zaprawdę każdy z was zbiera się w postaci kropli
we wnętrzu swej matki
przez czterdzieści dni, później przez ten sam okres
ma miejsce zrostanie»⁵³,

Ten sam autor podaje nam nieco inną wersję tego hadisu: ليأت إلى الناس الذي يجب أن يؤتى عليه – „Trzeba to czynić swoim bliźnim, co chciałoby się od nich otrzymać”. Ta ostatnia wersja ma analogie biblijne: Mt 7, 12: „Wszystko wieć, co byście chcieli, żeby wam ludzie czynili, i wy im czyńcie!”; Łk 6, 31: „Jak chcecie, żeby ludzie wam czynili, podobnie wy im czyńcie”; Rz 12, 17: „starajcie się dobrze czynić wobec wszystkich ludzi”; 1 Kor 10, 31: „Cokolwiek (...) czynicie, wszystko na chwałę Bożą czyńcie!”; Kol 3, 23: „cokolwiek czynicie, z serca wykonujcie”; 1 Tes 5, 15: „usilujcie czynić sobie dobrze nawzajem”.

⁴⁹ Tekst arabski: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Introduction au hadith*, s. 155; hadis ten występuje ok. 10 razy w CTM.

⁵⁰ اتق „uważaj”, można by tłumaczyć tutaj również „bądź czujny”. Słowo to należy do VIII klasy od وقي w VIII klasie اتقى ma ono dość szeroki wachlarz znaczeniowy: „bać się”; „obawiać się”, „lękać się”, „unikac”, „obawiać się”, „strzec się”, „wystrzegać się”, „starć się usilnie, aby nie zrobić czegoś”, „uważać”, „mieć się na baczności”; por. D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 5999; K. Wehr, *A Dictionay of Modern Written Arabic*, s. 1094.

⁵¹ Biblijne analogie do Boga, który słyszy skargę ubogiego: Hi 34, 19: „On nie schlebja książętom, bogacza nie stawia przed biednym”; Hi 34, 28: „Z ich winy Go doszedł krzyk biednych, a On słuca wołania ubogich”; Ps 9, 13: „pamięta o ubogich (...), nie zapomina ich wołania”; Ps 9, 19: „Bo ubogi nie pójdzie w zapomnienie na stałe, ufność nieszczęśliwych nigdy ich nie zawiedzie”; Ps 12, 6: „Wobec utrapienia biednych i jęku ubogich – mówi Pan: Teraz powstanę i dam zbawienie, temu, który go podąza”; Ps 35, 10 „Któż, o Panie, podobny jest do Ciebie, który wyrwasz biedaka z mocy silniejszego”; Ps 68, 11: „pokrzepiłeś w swej dobroci biednego”; Ps 70, 6: „Ja zaś ubogi jestem i nędzny, Boże, szybko przyjdź mi z pomocą!”; Ps 72, 12-13: „Wyzwoli bowiem wołającego biedaka i ubogiego, i bezbronnego. Zmiliuje się nad nędzarzem i biedakiem i ocali życie ubogich”; zob. też: Ps 74, 19. 21; Ps 82, 3; Ps 86, 1; Ps 107, 41; Ps 109, 31; Ps 112, 9; Ps 113, 7; 132, 15; Prz 19, 17; Prz 22, 16; 2 Kor 9, 9; Jk 1, 5.

⁵² Tekst arabski: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Introduction au hadith*, s. 157.

⁵³ Termin tłumaczony tutaj jako „zrośnięcie” ma pierwsze znaczenie „pijawka”. Przenośnie oznacza „osobę przyczepiającą się”; D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 3624; tu chodzi o kształtujący się embrion ludzki.

ذلك ثم يكون مضنعة مثل ذلك ثم	później przez ten sam czas powstaje embrion ⁵⁴ , później
يرسل إليه الملك فينفخ فيه الروح	zostaje wysłany do niego anioł, który wprowadza do niego duszę ⁵⁵
ويؤمر بربع كلمات: بكتب رزقه	i otrzymuje polecenie wypowiedzieć cztery słowa: przypisujące mu utrzymanie ⁵⁶ ,
وأجله وعمله وشقي أو سعيد.	koniec życia, jego pracę i jego smutek lub szczęście.
فو الله الذي لا إله غيره إن أحدكم	Uwierźcie Bogu, który jest jedynym: zaprawdę niektórzy z was
ليعمل بعمل أهل الجنة حتى ما يكون	czynią tak jak ludzie rajy tak, że nie będzie między nimi a ludźmi rajy nawet jednego łokcia
بينه وبينها إلا ذراع فيسبق عليه	[odległości] aż dotrze do nich
الكتاب فيعمل بعمل أهل النار فيدخلها	Księga i będą czynić jak czynią ludzie piekła i wej- dą do niego.
وإن أحدكم ليعمل بعمل أهل النار	I zaprawdę niektórzy z was czynią tak, jak ludzie piekła
حتى ما يكون بينه وبينها إلا ذراع	tak, że nie ma między nimi a mieszkańcami piekła nawet jednego łokcia,
فيسبق عليه الكتاب فيعمل	aż dotrze do nich Księga i będą czynić,
فيعمل أهل الجنة فيدخلها.	tak jak czynią ludzie rajy i wejdą do niego ⁵⁷ ”.

* * *

Celem, który przyświecał Al-Buḥārīemu przy pracy, było dostarczenie prawnikom i teologom islamskim rzetelnego skrótu autentycznej tradycji Proroka w sprawach wiary i praktyki, i to w takim układzie, aby było można łatwo zeń korzystać.

⁵⁴ Słowo مضنعة oddawane tutaj jako „embrion” ma też inne znaczenia: „mały kawałek mięsa”, „kawałek”; por. tamże, s. 5106; K. Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, s. 912.

⁵⁵ Ten hadis zwany hadisem o embrionie bywa używany przez niektórych liberalnych teologów muzułmańskich do usankcjonowania zapobieganiu ciąży; por. M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Introduction au hadith*, s. 158; L. Pouzet, *Une herméneutique de la tradition musulmane, les Arba'un al-Nawawiyya*, nr 4.

⁵⁶ رزق można tłumaczyć „chleb powszedni”; por. D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 2069.

⁵⁷ Analogie biblijne: Mt 25, 31: „Zaprawdę, powiadam wam: celnicy i nierządnicę wchodzą przed wami do królestwa niebieskiego”. Najprawdopodobniej jest to islamska adaptacja chrześcijańskiej teologii przypowieści o dwóch synach (Mt 25, 28-32). Biblijni dwaj synowie z przypowieści symbolizują faryzeuszów i celników. Faryzeusze uważali siebie za bardzo posłusznych woli Boga. Lecz gdy chwila nadeszła nie posłuchali ani Jana Chrzciciela, ani Jezusa, a zatem zamknęli sobie drogę do królestwa mesjańskiego. Celnicy i nierządnicę żyli z dala od Boga i Prawa lecz na słowa Jezusa nawrócili się i wyprzedzili tamtych do królestwa mesjańskiego.

Ṣaḥīḥ Al-Buḥārīego świadczy o skrupulatności i pasji tego uczonego. Wszystkie warianty tradycji są pieczołowicie odnotowane, wątpliwe lub trudne punkty podkreślone. Każdego sumiennego krytyka Ṣaḥīḥ Al-Buḥārīego ujmuje uczciwością i pobożnością. Warto podkreślić, że pośród hadisów, które uznał on za autentyczne, znajdują się i takie, które są naznaczone ewidentnymi wpływami nowotestamentowymi (np. *Tafsīr*, sura 32; *Tawḥīd* 9; *Riqāq* 38 i in.)⁵⁸. Najprawdopodobniej pochodziły one z terenów Egiptu i Syrii, gdzie mieszkało wielu chrześcijan. Al-Buḥārī zebrał je podczas podróży do tych krajów. Wydaje się, że autor odnajdywał nowotestamentowy rodowód tych tradycji i włączał je jako wspólne dziedzictwo objawienia, którego część – z punktu widzenia islamu – mieli również „Ludzie Księgi”.

ks. Krzysztof Kościelniak, Kraków

II. WYBRANE HADISY ZE ZBIORÓW KATEGORII *AL-KUTUB AS-SITTA* – „SZEŚCIU KSIĄG ISLAMU” (II)

Tradycje ze zbioru *Aṣ-Ṣaḥīḥ* Al-Muslima (zm. 875) Wstęp historyczny, tłumaczenie i komentarz

W poprzednim artykule wspomniano, że zbiory tradycji muzułmańskiej kategorii *al-kutub as-sitta* („sześciu ksiąg islamu”), uznawane są za bezwzględnie autentyczne (*Ṣaḥīḥ*) i mają w świecie islamu najwyższą rangę¹. Spośród autorów „sześciu ksiąg islamu” teologiczna myśl muzułmańska z największym upodobaniem odwołuje się do Al-Buḥārīego i Al-Muslima. Jedna z wielu klasyfikacji hadisów ukazuje wyjątkowe miejsce zbioru Al-Muslima, ale zawsze po dziele Al-Buḥārīego

1. صحيح Hadis autentyczny. Ibn al-Ṣālah charakteryzuje ten typ hadisów następująco: mają one nieprzerwany łańcuch przekazicieli, którymi byli mężowie jak najbardziej godni wiary i nie zawierają żadnych wątpliwości co do samego tekstu i łańcucha przekazicieli².

⁵⁸ O innych tego rodzaju hadisach zob. szerzej: K. Kościelniak, *Wpływy biblijne na tradycje muzułmańską. Analiza wybranych hadisów ze zbiorów Buḥārīego, Muslima, Mālika ibn Anasa i Tirmidīego*, Polonia Sacra 6/2000, s. 128-130; tenże, *Tradycja muzułmańska na tle akulturacji chrześcijańsko-islamskiej od VII do X wieku. Geneza, historia i znaczenie zapożyczeń nowotestamentowych w hadisach*, s. 215-283.

¹ Por. E. Tapiéro (wyd.), *La composition des Recueils de Hadīṭ, Les principaux Recueils*, w: *Le dogme et les rites de l'islam par les texts*, tłum. franc. M. Borrman, Roma 1996, s. 33-36.

² Por. wyjaśnienia: Ibn Al-Ṣālah, *‘Ulūm al-Ḥadīṭ, al-Muqaddima fi ulūm al-ḥadīṭ*, Dimaṣq brw.

Są one klasyfikowane w następującej skali:

- 1) przekazane przez Al-Buḥārīego i Al-Muslima,
  - 2) przekazane tylko przez Al-Buḥārīego,
  - 3) przekazane tylko przez Al-Muslima,
  - 4) takie hadisy, które nie są przekazane ani przez Buḥārīego, ani przez Al-Muslima
2. حسن   Hadis dobry; mniej pewny niż hadis kategorii *Ṣaḥīḥ*, niemniej ważny dla *fiqh*, jego sens podlega interpretacjom i modyfikacjom.
- a) حسن بذاته   Hadis mający pewne źródło pochodzenia, przekazaciele są wiarygodni a łańcuch przekazicieli bez większych „usterek”.
- b) حسن   Hadis „osłabiony” defektami drugorzędnymi, dotyczącymi procesu przekazu, poświadczony przez inne tradycje.
3. ضعيف   Hadis „słaby”, bardzo wątpliwy, nieprzydatny do *fiqh*, niemniej używany w nauczaniu.

Niniejszy artykuł prezentuje wybrane hadisy ze zbioru Al-Muslima i – jak poprzedni – składa się z dwóch komplementarnych części. Pierwsza ukazuje sylwetkę tego tradycjonisty, druga natomiast zawiera niepublikowane w języku polskim hadisy wraz z komentarzem krytycznym.

Życie i twórczość Al-Muslima (zm. 875)

Muslim ibn al-Ḥağğāğ Abū l-Ḥusayn al-Quṣayrī an-Naysābūrī urodził się w 206 r. H. (821) w Naysābūr. Zmarł w 261 r. H. (875) w Naṣrābād. Zastąpił z podróży po Arabii, Syrii, Egipcie i Iraku w poszukiwaniu hadisów u znamenitych autorów epoki, z których jeden był uczniem Aš-Šāfi‘iego. Al-Muslim zastąpił jako wielki tradycjonista, jego zbiór hadisów pt. *Ṣaḥīḥ* uznawany jest, obok dzieła Al-Buḥārīego, za najwartościowszy w teologii islamskiej. Autor ten napisał wiele innych dzieł na temat prawa muzułmańskiego (*fiqh*), tradycjonistów i sporządził też wiele biografii. Jednak nie dotrwały one do naszych czasów³.

³ Na temat Al-Muslima i jego prac zob. szerzej: I. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, Hildesheim 1971², t. II, s. 245-250; Ibn Ḥagar al-‘Asqalānī, *Tahḏīb at-tahḏīb*, Ḥaidarābād 1327 H., X, s. 126-128; J. E. Sarkīs, *Mu‘ğam al-maṭbū‘āt al-‘arabiyya wa ‘l-mu‘arraba*, Al-Qāhira 1346 H./1924, s. 1746; M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Etudes Arabes – Dossiers*, Pontificio Istituto di Studi Arabi e d’Islamistica 90, Roma 1996, s. 103-104; J. Robson, *Tradition, the second Foundation of Islam*, *The Muslim World* 41/1951, s. 31; B. Carra de Vaux, *Les penseurs de l’islam*, t. III, *L’exégèse la tradition et la jurisprudence*, Paris 1923, s. 279-287; A. J. Wensinck, *Muslim*, w: *Enzyklopädie des Islam. Geographisches, ethnographisches und biographisches Wörterbuch der mohammedanischen Völker*, t. III, Leiden 1913-1938, s. 816-817; G. H. A. Juynboll, *Muslim*, w: *Enciclopédie de l’Islam. Nouvelle édition*, Leiden 1960-, t. VII, s. 691-693.

Powszechnie znane wśród sunnitów dzieło Al-Muslima pt. *Ṣaḥīḥ* powstało na bazie 300 tys. zebranych przez niego hadisów i doczekało się ono wielu komentarzy⁴. Podobnie jak u Al-Buḥārīego, również dzieło *Ṣaḥīḥ* Al-Muslima skomponowane jest na podstawie klasyfikacji prawnych. W przeciwieństwie jednak do tego pierwszego nie zawiera ani rubryk (*tarğama*), ani osobistego osądu autora, co do przydatności (*raʿī*). Al-Muslim nie był tak dokładnym tradycjonistą jak Al-Buḥārī. Nie dokonywał on bowiem poprawek, upraszczając tak *isnādy*, jak i *matn* hadisów. Ponadto przyjmował o wiele bardziej liberalne kryteria autentyczności hadisów (*ṣurūṭ*) niż Al-Buḥārī. Swój *Ṣaḥīḥ* poprzedził jednak wstępem na temat nauki o tradycji islamskiej (*ʿilm al-ḥadīṭ*)⁵.

Ṣaḥīḥ Al-Muslima wyróżnia się wśród innych zbiorów kanonicznych hadisów dwoma aspektami. Po pierwsze, księgi (*kitāb*) nie są podzielone na rozdziały (*bāb*), ponieważ hadisy służą jako przykłady (*tarğama*). Ponadto można z łatwością zauważyć bardzo ścisły związek pomiędzy klasyfikacją hadisów a zakresem tematycznym *fiqh*. W konsekwencji różne grupy hadisów, poprzedzone tytułem, są paralelne do *tarğama* Al-Buḥārīego.

Po wtóre, Al-Muslim zwracał w swym dziele szczególną uwagę na *isnād* hadisów do tego stopnia, że często ten sam hadis miał kilka odmiennych *isnādów*, które służyły jako wprowadzenie do tego samego *matn* lub wersji niewiele się różniące. Uważa się, że metoda Al-Buḥārīego jest cenniejsza od Al-Muslima, ponieważ ten pierwszy znał an-Nawawīego, autora świętego komentarza do *Ṣaḥīḥ* Al-Muslima, dzieła o wielkiej wartości, również dla współczesnych badaczy teologii tradycjonistów.

Ṣaḥīḥ Al-Muslima podzielony jest na 52 księgi zawierające hadisy dotyczące pięciu filarów islamu, następnie małżeństwa, niewolnictwa, dziedziczenia, wymiany, wojny, dobrego zachowania, zwyczajów, predestynacji oraz innych tematów teologicznych i eschatologicznych. Dzieło kończy niewielka księga poświęcona Koranowi (*tafsīr*). Księga pierwsza, *Kitāb al-Imān*, przedstawia kompendium pierwotnej teologii muzułmańskiej.

⁴ Wykaz komentarzów zob. C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, t. I, Leiden 1943², s. 167.

⁵ Por. Muhammad Fu'ād 'Abd al-Bāqī (wyd.), al-Muslim, *Ṣaḥīḥ*, t. I-V, Al-Qāhira 1955-1956; G. H. A. Juynboll, *Muslim tradition. Studies in Chronology, Provenance and Authorship of early Hadīth*, Cambridge 1983, s. 25, 28, 56, 88, 168, 174, 182, 204, 239-240; tenże, *Muslim's introductions to his Hadīth, translated and annotated*, JSAI 5/1984, s. 263-302; J. Robson, *The Transmission Muslim's Ṣaḥīḥ*, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland 1949, s. 46-60.

Tłumaczenie wybranych hadisów ze zbioru Al-Muslima z komentarzem

Al-Muslim, *Faḍā'il*, 9⁶

<p>قال رسول الله: إن الله يقول يوم القيامة: أين المتحابون بجلالي؟ اليوم أظلمهم في ظلي يوم لا ظل إلا ظلي .</p>	<p>Posłaniec Boga powiedział: „Zaprawdę Bóg mówi w Dniu Zmartwychwstania”: «Gdzie są ci, którzy pokochali Moją chwałę? Dziś ocenię ich Moim cieniem, w dniu, kiedy nie ma cienia ponad Mój»”⁸.</p>
---	---

Al-Muslim, *Imām*, 297⁹

<p>عن النبي – قال: إذا دخل أهل الجنة الجنة، قال: يقول الله – تبارك و تعالی –: تريدون شيئا أزيدكم؟ فيقولون: ألم تبيض وجوهنا؟ ألم تدخلنا الجنة، وتنجنا من النار؟</p>	<p>„Według Proroka, który powiedział: Gdy lud raj¹⁰ wejdzie do raj¹¹ «powie Bóg Wszechmocny i Najwyższy: Czy pragniecie czegoś więcej?» A [oni] odpowiedzą: «czy nie wybieliłeś naszych twarzy? Czy nie wprowadziłeś nas do raj¹² i nie uratowałeś od ognia [piekielnego]?»</p>
--	--

⁶ Tekst arabski w: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Etudes Arabes – Dossiers*, s. 147.

⁷ Odnośnie do يوم القيامة wypada przypomnieć, że nauka o dniu sądu – يوم الدين – należy do podstawowych tematów koranicznych. Jest ona umieszczona w perspektywie zmartwychwstania o którym Koran często wzmiankuje.

„dzień sądu”, يوم القيامة – „dzień zmartwychwstania” oraz يوم البعث – „dzień przebudzenia” – „przebudzenie” są w zasadzie synonimicznymi określeniami; por. L. Gardet, *Islam*, Köln 1968, s. 95; Sayed Ali Ashraf, *Lexique de termes musulmans*, Cairo 1997, s. 11; F. Diereci, *Arabisches-deutsches Handwörterbuch zum Koran und Thier und Mensch*, Leipzig 1894, s. 17; 135.

⁸ Analogie biblijne: Ps 36, 8: „synowie ludzcy przychodzą do Ciebie, chronią się w cieniu Twych skrzydeł” (zob. też 63, 8); 91, 1 „Kto przebywa w pieczy Najwyższego i w cieniu Wszechmocnego mieszka...”; Ps 145, 3: „wielkość Jego niezgłębiona”.

⁹ Tekst arabski w: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Etudes Arabes – Dossiers*, s. 148.

¹⁰ „Lud raj¹⁰”, tzn. przeznaczeni do chwały, zasiadający w niebie. Być może występują tutaj echa predestynacji: nauki o odwiecznym przeznaczeniu pewnych ludzi do piekła lub nieba. Należy jednak pamiętać, że nauka o predestynacji nie jest do końca przejrzysta na gruncie islamu. W Koranie występują fragmenty nawiązujące zarówno do wolnej woli człowieka, jak również mówiące o jego odwiecznej determinacji (np. „Stworzyliśmy dla Gehenny wielu, spośród dzimnów i ludzi...” VII, 179). Na ten temat zob. szerzej: K. Kościelnia i K. Al-qiyāma – *Zmartwychwstanie w nauce islamu*, Resovia Sacra 6/1999, s. 96-99.

¹¹ Muzułmańskie wierzenia na temat raj¹¹ (الجنة) są niezwykle rozbudowane. Zwłaszcza koraniczne opisy z pierwszego okresu mekkańskiego zaskakują namacalnością i plastycznością; bogactwo barwnych szczegółów przekazuje również tradycja islamska; por. szerzej: K. Kościelnia i K. Al-qiyāma, s. 95-113; J. Macdonald, *The Day of Resurrection*, Islamic Studies 5/1966, s. 129-197; R. Eklund, *Life Between Death and Resurrection in Islam*, Uppsala 1941.

قال: فيكشف الحجاب فما أعطوا شيئا أحب إليهم من النظر إلى ربهم. Powiedział: «Zasłona¹² jest odsłonią i nie zostanie im dane nic lepszego, czego by pragnęli, od widoku ich Pana»¹³.

Al-Muslim, *Imān*, 147; Aḥmad b. Ḥanbal, 4, 133, 134, 151; Ibn Māaġa, *Du ‘ā’*, 10¹⁴

إن الله جميل يحب الجمال¹⁵ „Zaprawdę Bóg jest piękny i kocha piękno”¹⁶.

Al-Muslim, *Imān*, 220¹⁷ (Buḥārī, *Ṣahāda*, 19, 23, 25)

قال النبي: من رأى منك منكرًا Powiedział Prorok: «Kto spośród was spostrzeże¹⁸ człowieka zaprzeczającego [Bogu]»¹⁹

¹² Występujący tutaj termin الحجاب („zasłona”) oznacza „zasłone niewiedzy”. Warto wspomnieć, że również w Koranie mowa jest również o „zasłonie” (الحجاب). Np. w surze VII, 46 znajduje się wyrażenie: „między nimi jest zasłona” (و بينهما حجاب). Oznacza ona przepaść nie do pokonania między niebem i piekłem. Wydaje się, że ta koraniczna myśl jest pochodzenia biblijnego, chociaż w Koranie została ona inaczej sformułowana. W Ewangelii św. Łukasza, w przypowieści o bogaczu i Łazarzu podkreśla się niemożliwość kontaktu między niebem i piekłem. Abraham mówi: „A oprócz tego między nami a wami zionie ogromna przepaść, tak że nikt, choćby chciał, stąd do was przejść nie może ani stamtąd do nas się przedostać” (Łk 16, 26). Zatem nowotestamentalna χάσμα („przepaść”) koresponduje wyraźnie z koraniczną حجاب („zasłona”). Do idei „rozdziалу” mieszkańców piekła i nieba nawiązuje również LVII, 13 (R. Paret, *Der Koran. Kommentar und Konkordanz*, Qum-Iran 1981, s. 160), chociaż w wers ten zastępuje termin حجاب słowem سور (sūr – „mur”): „I zostanie wzniesiony mur między nimi, który będzie miał bramę; wewnętrzna jego strona – miłosierdzie, a zewnętrzna jego strona – kara”. Dopatrywanie się takiej analogii wydaje się tym bardziej słuszne, że w kontekście wersów VII, 46-48, tzn. w wersji 40 tej sury pojawia się również echo Mt 19, 24 (VII, 40): „Zaprawdę, dla tych, którzy za kłamstwo uznali Nasze znaki i ponad nie dumnie się wywyższyli, nie będą otwarte bramy nieba i nie wejdą oni do Ogrodu, dopóki wielbłąd nie przejdzie przez igielne ucho”. Mt 19, 24: „Zaprawdę, powiadam wam: bogaty z trudnością wejdzie do królestwa niebieskiego. Jeszcze raz wam powiadam: Łatwiej jest wielbłądowi przejść przez ucho igielne niż bogatemu wejść do królestwa niebieskiego”. Widać więc wyraźnie, że wyrażenie to koresponduje z koranicznym وكذلك نجزي المجرمين. ولا يدخلون الجنة حتى يلج الجمل في سم الخياط.

¹³ Analogie biblijne do widzenia Boga w niebie: Mt 5, 8: „Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą”; Kor 13, 12: „Teraz widzimy jakby w zwierciadle, niejasno; wtedy zaś [zobaczymy] twarzą w twarz”; 1 J 3, 2: „Wiemy, że gdy się objawi, będziemy do Niego podobni, bo ujrzemy Go takim jakim jest”; Ap 22, 4: „I będą oglądać Jego oblicze, a imię Jego – na ich czołach”.

¹⁴ Tekst arabski w: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Etudes Arabes – Dossiers*, s. 154.

¹⁵ Istnieje również podobna wersja tego hadisu, którą przekazują Aḥmad b. Ḥanbal (1) i Tirmidī (*Birr*, 61): إن الله يحب الجمال – „Bóg kocha piękno”.

¹⁶ Analogia biblijna na temat piękna stworzenia np. 1 Kor 15, 38-42.

¹⁷ Tekst arabski w: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Etudes Arabes – Dossiers*, s. 156.

¹⁸ Słowo (,dostrzeże”) można tłumaczyć też „zauważy”, „zaobserwuje”, „dostrzeże”; por. D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, Paris 1983, s. 1969.

¹⁹ منكر można też tłumaczyć jako „kontestator”, „odstępca”.

فليغيره بيده فإن لم يستطع فبإيمانه   niech on go zmieni własnymi rękami, a jeśli nie mógłby [tego uczynić] – [niech to zrobi] swym językiem,
 فإن لم يستطع فبقلبه   jeśli i [nim] nie mógłby [tego uczynić] – [niech to zrobi] swym sercem».

Al-Muslim, *Birr*, 115; *Ġanna*, 28²⁰

إن الله خلق الإنسان على صورته. „Zaprawdę Bóg stworzył człowieka na swój obraz”²¹.

Al-Muslim, *Birr*, 115²²

إذا قاتل أحدكم أخاه فليجتنب الوجه. „Jeśli ktoś spośród was zwalcza swego brata, niech unika uderzenia go w twarz,
 فإن الله خلق آدم على صورته.   ponieważ Bóg stworzył człowieka na swój obraz”²³.

Al-Muslim, *Ġihād*, 63²⁴

أخبرني عمر بن الخطاب أنه سمع رسول الله يقول: لأخرجن اليهود والنصارى من جزيرة العرب حتى لا أدع إلا مسلماً.” „Powiadomił mnie ‘Amr al-Ĥattāb, że słyszał, jak Prorok Boga mówi: «Wygonię Żydów i chrześcijan z Półwyspu Arabskiego, tak, że zostawię tam tylko muzułmanów»”²⁵.

²⁰ Tekst arabski w: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Etudes Arabes – Dossiers*, s. 160.

²¹ Analogie biblijne: Rdz 1, 26: „Powiedział Bóg: «Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam»”; Rdz 1, 27: „Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył...”; Rdz 9, 6: „...człowiek został stworzony na obraz Boga”.

²² Tekst arabski w: M. Farina, E. Renaud (ed.), *Etudes Arabes – Dossiers*, s. 160.

²³ Analogie biblijne: Rdz 1, 26: „Powiedział Bóg: «Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam»”; Rdz 1, 27: „Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył...”; Rdz 9, 6: „...człowiek został stworzony na obraz Boga”.

²⁴ Tekst arabski: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Etudes Arabes – Dossiers*, s. 160.

²⁵ Do tego rodzaju tradycji w naszych czasach nawiązuje m.in. Bin Laden: „Otwarcie Półwyspu Arabskiego dla krzyżowców jest sprzeczne z tym, co przekazał nam boski Wysłannik (Błogosławieństwo Mu i pozdrowienie), kiedy spoczywał już na łożu śmierci i dał trzy poza-gnalne przykazania. Jedno z nich to: «Wypędźcie niewiernych z Arabii»”; por. tekst Bin Ladena z dn. 23 VIII 1996 r. *Wypowiedzenie wojny Amerykanom okupującym ziemię dwóch świętych miejsc islamu*, w: Y. Alexander, M. S. Swetnam, *Siewcy śmierci. Osama bin Laden i inni szefowie Al-Qaidy*, Warszawa 2001, s. 95.

Należy pamiętać, że chrześcijanie arabscy nie wyrzekli się swej wiary w okresie wczesnoislamskim. W 9 r. hidżry (tzn. 630/631) Prorok ustawił swe wojska na pograniczach kraju Banū Ġassān i bez wojny zawarł przymierze z chrześcijańskim wodzem Al-'Aqaba. Rok ten zwany jest też „rokiem delegacji” (*sanat al-wufūd*), ponieważ do Mahometa przybywali przedstawiciele niemal

Muslim, *Imān*, (Tirmidī, *Imān*, 13)²⁶

بدأ الإسلام غريباً وسيعود غريباً
 فطوبى للغريباء.

„Islam zaczął się jako nieznany i rozprzestrzenił się nieznany”²⁷;
 błogosławieni nieznani”.

* * *

Podobnie jak Al-Buḥārī, Al-Muslim poszukiwał hadisów wśród muzułmanów zamieszkujących kraje chrześcijańskie, takie jak Egipt czy Syria. Łagodniejsze kryteria autentyczności hadisów, które zastosował w swej krytyce tradycji, wyjaśniają elementy biblijne znajdujące się w jego zbiorze (np. *Al-Birr wa ṣ-ṣila wa l-adab* 9; *Faḍā'il*, 9; *Birr* 55; *Imān* 297)²⁸.

ks. Krzysztof Kościelniak, Kraków

wszystkich plemion arabskich z zapewnieniami o lojalności. Delegacja mieszkańców południowoarabskiego miasta Naḡrān wymogła na Proroku pozwolenie, aby mieszkańcy tego miasta mogli wyznawać chrześcijaństwo. Otrzymanie tego specjalnego prawa kosztowało arabskich chrześcijan z Naḡrān obowiązek regularnego placenia dużego trybutu: rocznie dwa tysiące sztuk płótna, a w przypadku wojny dostarczania kolczug, wielbłądów i koni. Status ten obowiązywał do śmierci Mahometa († 632). Po śmierci Proroka posługiwano się jego rzekomym testamentem, w którym znajdowało się m.in. zdanie, że na Półwyspie Arabskim nie mogą istnieć dwie społeczności religijne. To też pod rządami kolejnych kalifów wyznawcy Chrystusa nie mieli już tu racji bytu. Drugi spośród tzw. czterech kalifów *ar-rāšidūn* („sprawiedliwych”) – Umar I (634-644) deportował do Iraku w latach 635-638 tych arabskich chrześcijan, którzy opierali się islamizacji. Na ten temat pisze Al-Balāḍuri, *Futūḥ al-Buldān*, Leiden 1886, s. 53-66. Na temat oryginalności tego hadisu i konsekwencji dla chrześcijaństwa arabskiego zob. A. Ferre, *Muhammad a-t-il exclu de l'Arabie les juifs et les chretiens?* Islamochristiana 16/1990, s. 43-65.

²⁶ Tekst arabski w: M. Farina, E. Renaud (wyd.), *Etudes Arabes – Dossiers*, s. 161.

²⁷ غريب tłumaczony tutaj jako „nieznany” posiada bogaty wachlarz znaczeniowy: „zadziwiający”, „zdumiewający”, „niezwykły”, „obcy”, „nietutejszy”, „dziwny”, „niezwykły”, „ciekawy”, „interesujący”, „niepojęty”, „rzadki”; por. J. Danecki, J. Kozłowska, *Słownik arabsko-polski*, Warszawa 1996, s. 553; D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 3747.

²⁸ Inne niż wyżej tłumaczone hadisy Al-Muslimum omawia K. Kościelniak, *Tradycja muzułmańska na tle akulturacji chrześcijańsko-islamskiej od VII do X wieku. Geneza, historia i znaczenie zapożyczeń nowotestamentowych w hadisach*, Kraków 2001; tenże, *Wpływy biblijne na tradycję muzułmańską. Analiza wybranych hadisów ze zbiorów Buḥārīego, Muslimum, Mālika ibn Anasa i Tirmidīego*, Polonia Sacra 6/2000, s. 129-131.

III. WYBRANE HADISY ZE ZBIORÓW KATEGORII *AL-KUTUB AS-SITTA* – „SZEŚCIU KSIĄG ISLAMU”

Tradycje ze zbioru *Al-Ġāmi‘ aṣ-Ṣaḥīḥ* At-Tirmidīego (zm. 892) Wstęp historyczny, tłumaczenie i komentarz

Przeglądając biografie i twórczość autorów najbardziej cenionych w islamie zbiorów hadisów kategorii *kutub as-sitta* („sześć ksiąg islamu”) nie sposób pominąć działalność at-Tirmidīego. Podobnie jak poprzednie badania wybranych hadisów z sunny Mahometa, niniejszy artykuł ukazuje najpierw postać at-Tirmidīego, a następnie niepublikowane dotychczas po polsku hadisys tego autora wraz z komentarzem krytycznym.

Życie i twórczość At-Tirmidīego (zm. 892)

Abū ‘Isā Muḥammad b. ‘Isā b. Sawra b. Šaddād At-Tirmidī urodził się ok. 209 r. H. (822) w Tirmid w regionie Āmū Daryā (obecnie w północnym Afganistanie). Zmarł prawdopodobnie w okolicach Tirmid w 279 r. H. (892 lub 893). O jego życiu niewiele wiadomo. Według niektórych przekazów miał być od urodzenia ociemniały, według innych stracił wzrok w starości. W poszukiwaniu hadisów podróżował po Bliskim Wschodzie. Był też uczniem Ibn Ḥanbala, Al-Buḥārīego i Abū Dāwūda as-Siġistānīego¹.

Jego najśłynniejszym dziełem jest zbiór hadisów *Al-Ġāmi‘ aṣ-Ṣaḥīḥ*. Ta kolekcja tradycji składa się z 51 ksiąg (*kitāb*) z 2271 rozdziałami (*bāb*). Większość rozdziałów zawiera tylko jeden hadis. Natomiast księgi są zdecydowanie obszerniejsze, np. *Kitāb aṣ-Ṣaalāt* („modlitwa rytualna”) składa się z 204 rozdziałów, *Kitāb tafsīr al-Qur‘ān* („komentarz do Koranu”) zawiera ich 163, a *Kitāb al-manāqib* („księga czynów”) 102². Wiele tradycji przekazywanych przez at-Tirmidīego nie występuje w zbiorach innych tradycjonistów. Treść rozdziałów poświęcona jest dogmatyce (najważniejsze *Qadar*, *Qiyāma*, *Ġanna*, *Imān*, *Qur‘ān*), pobożności (*Fitan*, *Ru‘aya*), dobrym manierom i edukacji (*Zuhd*, *Tawāb*, *Adab*, *Da‘awāt*) oraz hagiografii (*Manaqīb*). Dzieło at-Tirmidīego charakteryzuje krytyka *isnādów* i wyjaśnienia różnic (*iḥtilāf*) interpretacyjnych między różnymi szkołami prawnymi (*madḥab*), które umieszczane są po każdym

¹ Por. A. J. Wensinck, *Al-Tirmidhī*, w: EI¹, t. IV, 862.

² Por. At-Tirmidī, *Al-Ġāmi‘ aṣ-Ṣaḥīḥ*, ‘Izzat ‘Ābid ad-Da‘as (wyd.), t. I-X, Him 1966-1968.

hadisie³. Właśnie ta krytyczna metoda, polegająca na konfrontacji różnych interpretacji hadisów jest bardzo cenna. Autor pragnie usystematyzować tradycje pod względem ich wartości i przydatności prawnej. Klasyczne wydanie hadisów at-Tirmidīego liczy 10 tomów.

Tłumaczenie wybranych hadisów ze zbioru Al-Muslima z komentarzem

At-Tirmidī, *Tafsīr*, 3; Ibn Arabī, *Miškāt...*, 52⁴

عن النبي – قال: لما خلق الله الأرض جعلت تميد. فخلق الجبال. فعاد بها عليها فاستقرت. فعببت الملا نكة من شدة الجبال. قالوا: يا رب، هل من خلقك شيء أشد من الجبال؟	„Według Proroka, który powiedział: «Kiedy Bóg stworzył ziemię zaczęła drzeć, i stworzył On góry, i przyniósł je na nią, i uspokoiła się. Spodobała się aniołom potęga ⁵ gór. Zapytali ⁶ : – Panie, czy wśród Twojego stworzenia jest coś silniejszego od gór, co stworzyłeś?
قال: نعم، الحديد. قالوا: يا رب، فهل من خلقك شيء أشد من الحديد؟	Odpowiedział: – Tak, żelazo. Zapytali: – Panie, czy wśród Twojego stworzenia jest coś silniejszego od żelaza, co stworzyłeś?
قال: نعم، النار. قالوا: يا رب، فهل من خلقك شيء أشد من النار؟	Odpowiedział: – Tak, ogień. Zapytali: – Panie, czy wśród Twojego stworzenia jest coś silniejszego od ognia, co stworzyłeś?
قال: نعم، الماء.	Odpowiedział: – Tak, woda.

³ Por. i zob. szerzej na temat życia i działalności At-Tirmidiego: C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, t. I, s. 169; Ibn ʿaṣṣar al-ʿAsqalānī, *Tahīb at-tahīb*, IX, s. 387-389; I. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, t. II, s. 250-252; J. Robson, *The Transmission of Tirmidhī's Jāmiʿ*, BSOAS 16/1954, s. 258-270; A. J. Wensinck, *Al-Tirmidhī*, s. 862-863.

⁴ Tekst arabski: EAD, s. 149-150.

⁵ شدء الجبال można by tłumaczyć też „siła gór”, „moc gór”. Kluczowe jest tutaj słowo شدء, które oznacza: „siłę”, „moc”, „natężenie”, „intensywność”, „surowość”, „powaga”, „srogość”, „rygoryzm”; por. J. Danecki, J. Kozłowska, *Słownik arabsko-polski*, s. 444; D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, s. 2827; K. Wehr, *A Dictionay of Modern Written Arabic*, s. 460.

⁶ قال قالوا, dosłownie „powiedzili”, „powiedział” tłumaczy się tutaj odpowiednio „zapytali”, „odpowiedział”.

قالوا: يا رب، فهل من خلقك شيء أشد من الماء؟	Zapytali: – Panie, czy wśród Twego stworzenia jest coś silniejszego od wody, co stworzyłeś?
قال: نعم، الريح.	Odpowiedział: – Tak, wiatr.
قالوا: يا رب، فهل من خلقك شيء أشد من الريح؟	Zapytali: – Panie, czy wśród Twego stworzenia jest coś silniejszego od wiatru, co stworzyłeś?
قال: نعم، ابن آدم.	Odpowiedział: – Tak, syn Adama ⁷ .
تصدق بصدقته يمينه، يخفيها من شماله.	Daje się jałmużnę prawą ręką, a chowa się lewą ⁸ ”.

At-Tirmidī, *Sifat al-qiyāma wa r-raqā'iq wa-l-wara'*, 7;
Ibn Arabī, *Miškāt...*, 66⁹

يجاء بابن آدم يوم القيامة	„Syn Adama zostanie przyprowadzony w Dniu Sądu
كانه بذخ، فيوقف بين يدي الله	i zostanie postawiony jakby w chwale ¹⁰ , i stanie przed obliczem Boga,
فيقول الله: أعطيتك وحوثتك وأتعت عليك فماذا صنعت فيقول: جمعته وثمرته وتر كته أكثر	a Bóg powie: «Dawałem ci [tyle] dobra, obdarowałem ciebie i obdarzałem cię łaską. A ty co uczyniłeś?» Odpowie [człowiek]: «Zebrałem to i sprawiłem, że wydało owoce, i zostawiłem dużo więcej niż przedtem,
ما كان فأرجعني فيقول: أرني ما قدمت	więc pozwól mi powrócić [na ziemię]». [Bóg] powie: «Pokaż Mi, co przyniosłeś».
فيقول: رب جمعته وثمرته وتر كته	Odpowie: «Panie, zebrałem i sprawiłem, że wydało owoce, i zostawiłem
أكثر ما كان فأرجعني أتيك به	w większej ilości niż było, więc pozwól mi powrócić [na ziemię], a przyniosę Ci to [wszystko]».

⁷ ابن آدم – „syn Adama” jest synonimem każdego człowieka. To określenie podkreśla zależność człowieka od Boga, od którego wszystko pochodzi; wyrażenie „syn Adama” na określenie człowieka jest wskaźnikiem na zależność ludzi od Stwórcy. Ponadto islam, który nie uznaje bóstwa Chrystusa podkreśla z naciskiem, że „Jezus jest u Boga jak Adam” (Koran, III, 59). Adam uchodzi w Koranie za prototyp wszystkich ludzi, których teologiczna myśl muzułmańska określa „dziećmi Adama”.

⁸ Analogia biblijna: Mt 6, 3-4: „Kiedy zaś ty dajesz jałmużnę, niech nie wie lewa twoja ręka, co czyni prawa...”

⁹ Tekst arabski: EAD, s. 154.

¹⁰ Dosłownie بذخ oznacza: „splendor”, „przepych”, „wystawność”, „okazałość”, „zbytek”; por. D. Reig, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, ad loc.

إذا عبد لم يقدم خيرا فيمضى به. I jeśli [ten] sługa nie przedstawi [tego] dobra, zostanie wtrącony do piekła¹¹.

At-Tirmidī, *Tafsīr sūrāt*, 38, 4; *Da‘awāt*, 72, 73¹²

قال نبينا في دعائه	Nasz Prorok powiedział w swoim wezwaniu:
الهم ارزقني حبك وحب من أحبك	«Panie, daj mi miłość do Ciebie, miłość tego, który Cię pokochał,
وحب ما يقربني إلى حبك واجعل حبك	miłość, taką która zbliży mnie do Twojej miłości, i spraw, aby Twa miłość
أحب إلي من الماء البارد.	była przeze mnie bardziej ukochana ¹³ od zimnej wody» ¹⁴ .

At-Tirmidī, *Mawāqīt*, 51; Ibn Māğā, *Masāğid*, 14¹⁵

بشر الماشين في الظلم إلى المساجد	„Głoś [nowinę] idącym w ciemności do meczetów przy pomocy doskonałego światła Dnia Zmartwychwstania”
بالنور التام يوم القيامة.	

* * *

Dzieło at-Tirmidīego należy do zbiorów hadisów najbardziej cenionych przez badaczy ze względu na zakres tematyczny, przeprowadzaną krytykę i zestawienia różnych interpretacji hadisów. Znamienne, że tradycje te autor gromadził podczas podróży po Bliskim Wschodzie. Pośród zebranych hadisów są i takie, które zawierają elementy nowotestamentowe (*Zuhd*, 25; *Tafsīr*, 3; 38, 4; *Sifat al-qiyāma wa r-raqā‘iq wa-l-wara‘*, 7)¹⁶.

ks. Krzysztof Kościelniak, Kraków

¹¹ Hadis ten zawiera zasadniczy sens nauki Jezusa o niewykorzystanych dobrach, którymi Bóg obdarza każdego człowieka. Utwór ten ma wyraźne analogie biblijne do przypowieści o talentach Mt 25, 14-30 (szczególnie wersy 29-30: „Każdemu bowiem, kto ma, będzie dodane, tak że nadmiar mieć będzie. Temu zaś, kto nie ma, zabiorą nawet to, co ma. A sługę nieużytecznego wyrzucie na zewnątrz – w ciemności! Tam będzie płacz i zgrzytanie zębów”); Łk 19, s. 11-27.

¹² Tekst arabski: EAD, s. 155.

¹³ Hadis ten akcentuje konieczność miłości Boga, a więc „pierwszą część” przykazania miłości Boga i bliźniego; por. analogie biblijne na temat miłości Boga, która jest nierozdzielna od miłości bliźniego: Kpł 19, 18; Mt 19, 19; Mt 22, 39; J 13, 34-35; 15, 12, 17; Rz 13, 8-10; 1 Kor 13, 1-8; Ga 5, 13-15; Kol 3, 14; 1 Tes 4, 9-10; Hbr 13, 1; Jk 2, 8; 1 P 1, 22; 2 P 1, 7; 4, 8; 1 J 2, 9-11; 3, 10-11. 23; 4, 7-8.

¹⁴ Zimna woda na rozpalonych pustyniach i w upalnym klimacie uchodziła (i nadal uchodzi) za jedno z najważniejszych dóbr człowieka żyjącego w surowym środowisku.

¹⁵ Tekst arabski: EAD, s. 157.

¹⁶ Por. K. Kościelniak, *Wpływy biblijne na tradycje muzułmańską. Analiza wybranych hadisów ze zbiorów Buhāriego, Muslima, Mālika ibn Anasa i Tirmidiego*, s. 132.